

Väärin eletty elämä

ULLA VIERTOLA

Kielen kuvastossa sydän on muuttakin kuin ihmiskehon toiminnalle välttämätön elin. Sydän ei ole vain lihaa ja verta, se voi olla myös lasia tai kiveä. Se voi olla ilosta täysi, surusta tyhjä tai peräti murtunut, ja joistakin ihmisistä sanotaan, ettei heillä ole sydäntä ollenkaan. Marja-Liisa Honkasalon etnografinen tutkimus Pohjois-Karjala-projektiin osallistuneiden potilaiden ja heidän omaistensa parissa osoittaa ainakin sen, että tutkijalla on työssään ollut sydän mukana ja hän on kuunnellut tutkittavia sydämellä. Tutkimuksen perustana on 1970-luvun alussa käynnistynyt kansanterveys-hanke itäsuomalaisten korkean sepelvaltimotautikuolleisuuden alentamiseksi, mutta Honkasalo ei teoksessaan mieti sitä, aiheuttaako tupakointi tai karjalanpaistin syöminen sydänsairauksia. Lääketieteellisen lähestymisen sijasta Honkasalo tarkastelee sairautta osana ihmisten arkea kulttuuritutkimuksen näkökulmasta. Tässä teoksessa sairaus ei ole yksilön henkilökohtainen tila, vaan koko yhteisön ajalliseen ja paikalliseen kulttuuriin kietoutunut ilmiö.

Kivulias ja elämää rajoittava sairaus on vahvasti yksilöllinen kokemus, ja sen oireiden jakaminen muitten ihmisten kanssa tuntuu mahdottomalta. Honkasalo kuitenkin perustaa tutkimuksensa sille ajatukselle, että yksilön sairaudella on myös yhteisöllinen puolensa. Oireiden kuvailu ja vertailu, oikeaan tautikategoriaan sijoittaminen ja sairaan omaisten sekä hoitohenkilökunnan toiminta poti-

laan hyväksi kertovat yhteisön merkityksestä sairastuneen elämässä. Honkasalon sanoin, sairaudet ja se, miten niiden kanssa menetellään, ovat väylä tutkia kulttuuria. Honkasalo mainitsee omaksi erityiseksi näkökulmakseen sairauden tarkastelun sosiaalisen kärsimyksen teoreettisessa kehyksessä, jolloin sairaus lääketieteellisen ilmiön sijasta näytättyy eriarvoisuuden tai syrjäytymisen kaltaisena yhteiskunnallisena prosessina. Sairaudet tekevät ihmisen elämästä vajaampaa, epävarmempaa ja erityisen altista riippuvuuden, häpeän ja syyllisyyden tunteille. Viime vuosina Suomessa on käyty keskustelua fyysisen kivun lievityksen tarpeesta ja saatavuudesta. Hoitohenkilöstön ammattitaidosta huolimatta potilaan kipujen ymmärtäminen, hyväksyminen ja lääkitseminen eivät ole olleet mitenkään itsestään selviä asioita. Mielenterveyden häiriöihin liittyvä psyykinen kipu on vielä vaikeammin käsitettävää, mutta nyt sosiaalisen kärsimyksen näkökulma tuo esiin vielä kolmannen riesan, sosiaalisen kivun mahdollisuuden. Millaista tuskaa sosiaalinen kipu oikein on, ja missä olosuhteissa sitä ilmenee – ajatus sosiaalisesta kärsimyksestä on Honkasalon teoksen hiljainen mutta sinnikkäästi etenevä teema.

Miksi edelleen pitäisi lukea tekstiä Pohjois-Karjala-projektista, mitä uutta siinä enää olisi tarjolla? Vuosien mittaan asiasta on puhuttu ja kirjoitettu paljon, ja projektin toimenpiteet ja tulokset ovat ujuttautuneet osaksi suomalaista ravinto- ja ter-

Marja-Liisa Honkasalo
Reikä sydämessä. Sairaus
pohjoiskarjalaisessa
maisemassa
Vastapaino, 2008

veysdiskurssia. On ollut puhetta myös siitä, että erityisesti itäsuomalaisten miesten elintapojen muuttamiseen keskittynyt hanke takertui liiaksi pelkkään rasvaan, viinaan ja tupakkaan. Liian vähälle huomiolle on kuulemma jäänyt se, että tyyppillisen pohjoiskarjalaisen ihmisen elämänsäkaari on jo pienestä pitäen ollut raatamisesta raskas ja yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden kyllästämä. Oman lisätaakansa sydämen päälle ovat tuoneet rajan kirot, sota ja läheisten ihmisten menettäminen. Pohjoiskarjalaisten miesten sepelvaltimotautikuolleisuus on ollut maailman korkeimpia. Kun taudin syyksi ehdotetaan elämän kovuutta, syntyy mielikuva siitä, että myös heidän kärsimyksensä on ollut huippuluokkaa koko maailman mittapuulla mitattuna. Tämän ajattelun taustalla häämöttää suomalaisille tyyppillinen kurjuudella kerskailu ja sikukas kärsimyspaatos Saarijärven Paavon tapaan. Kuitenkin perinteinen suomalainen kurjuus ja kova elämä tuskin muodostavat mitään erityisen sydämeenkäypää piikkiä koko maailman kurjuudessa. Kysyä sopii, onko halla pahempi vitsaus kuin heinäsiirkaparvet ja miten havumetsävyöhykkeen lyhyt kesä vertautuu niihin vuosia kestäviin kuivuuksjaksoihin, joita aavikoiden reunamilla asuvat ihmiset jou-

tuvat sietämään. Sotaakin on ollut kaikkialla ja kaikkina aikoina, siitä ei yhdellekään kansalle tai heimolle heru mitään erityisiä kärsimyspisteitä.

Pelko siitä, että sosiaalinen kärsimys tarkoittaisi Honkasalon teoksessa juuri tällaista erityisesti pohjoiskarjalaisille pyhitettyä perinteistä suomalaisesta kurjuutta, saa lukijan varpailleen heti alussa ja jatkuu koko kirjan mitan korostetun epäluuloisena suhtautumisena tekstiin. Niinpä onkin mukava viimeisten sivujen jälkeen todeta, että Honkasalo enimmäkseen kykenee pitämään oman näkökulmansa erillään tutkittaviensa korostuneista kurjuuskäsitteistä. Sosiaalinen kärsimys hahmotuu selkeämmin sellaiseksi tilaksi, joka ei välttämättä riipu vallitsevista luonnonoloista tai siitä, tunteeo ihminen itsensä aineellisesti köyhäksi. Varsinkin naisille oman yhteisön ja sen mukana tutuksi tulleen elämäntavan menettäminen näyttäisi tuottavan sosiaalista kärsimystä, kun miehet ovat sortuneet infarktiin ja lapset muuttaneet Ruotsiin tai etelän kaupunkeihin. Miehillä merkityksellistä on kunnia eli kasvojen säilyttäminen sellaisessa yhteisössä, joka arvostaa raskasta rehkimistä pelloilla ja metsässä, runsasta ruokailua ja komeaa äkkikuolemaa esi-isien tapaan. Kun sosiaalinen kärsimys ei ole

sidottua köyhään maaperään eikä karuihin luonnonoloihin, sitä voi esiintyä missä tahansa. Sitä voi onkin aikaisemmin enemmän tutkittu niiden pohjoiskarjalaisen parissa, jotka lähtivät kotiseudultaan. Sosiaalisia kipupisteitä on paikannettu Etelä-Suomen kaupunkien kerrostalolähiöihin, joissa on havaittu juurettomuuden ja yhteisön puuttumisen tuottamia ongelmia. Honkasalon tutkimuksen perusteella ihminen näyttäisi sietävän puutetta ja raskasta elämää paremmin silloin, kun tuttu yhteisö sietää sitä hänen rinnallaan samassa kulttuurisessa kehyksessä. Kun ollaan yksin ja vieraisa oloissa, keveämpikin elämä voi tuntua sietämättömältä.

Toinen kiinnostava aihe Honkasalon teoksessa ovat lääketieteelliseen interventioon liittyvät hallinnan ja asiantuntijatyypin vallankäytön keinot Pohjois-Karjala-projektin yhteydessä. Honkasalon sanoin, pohjoiskarjalainen ruumis ja koti avautuivat ongelmitta hallinnan käyttöön. Kokonaisuudesta maakunnasta ja sen tuhansista asukkaista tehtiin julkinen tutkimuslaboratorio, ja sekä pohjoiskarjalaisen miehen sepelvaltimot että hänen vaimonsa ruuanlaittotaidot olivat kansainvälisen huomion kohteena. Jos on vuosien mitaan tätä projektia edes jonkin verran sivusta seurannut, sen vai-

kutukset huomaa ainakin omista mielipiteissään. Pohjoiskarjalaisille seurauksena on todennäköisesti ollut lisää sosiaalista kärsimystä, kun heidät on julkisesti altistettu riippuvuuden, häpeän ja syyllisyyden tunteille. Heidät paljastettiin tietyiltä fyysisiltä ominaisuuksiltaan maailman kehnoimmiksi, ja lisäksi he olivat ilmeisen kykenemättömiä huolehtimaan itsestään. He mennehtyivät sydänsairauksiin, sillä he söivät ja joivat väärin. Tätä taustaa vasten Pohjois-Karjalan autioitumista voidaankin pitää yhteiskunnallisesti hyväksyttävänä. Alue on ilmeisen elin kelvoton, kun ihmiset siellä ovat joko geneettisesti saastuneita tai huonoissa elinoloissa degeneroituneita.

Reikä sydämessä on teos, jonka olisi suonut olevan jollakin tavalla tiiviimpi ja terävämpi. Jotakin on liikaa, liian monia tutkimuspolkua kiemurtelee pohjoiskarjalaisessa maisemassa. Kokonaisen kirjan aiheeksi riittäisi esimerkiksi naisten asema miestensä sepelvaltimoiden hoitajina, lääketieteen asiantuntijoiden paljastamina perimmäisinä syyllisinä mutta myös ongelmanratkaisijoina. Tekstistä kun voi päätellä, että sairauksien kulttuuri on yhtä sukupuolittunutta kuin ihmisen oireetonkin elämä.